OSMANLI HÂKİMİYETİNDE
HEMEDÂN
(1724-1732)

AKRAM NEJABATİ

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1591
KÜLTÜR SERİSİ: 907

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-789-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TIC. LTD. ŞTI.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Akram Nejabati: Akram Nejabati: İran Azerbaycanı'nda, Tebrîz'e bağlı Şebister ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Şebister'de tamamladı. Şebister İslâmi Âzâd Üniversitesi' nde Tahran Merkez Şubesi'nden mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini İslâmi Âzâd Üniversitesi'nde Tahran Merkez Şubesi Tarih Bölümü'nde 2001 yılında "Milliyetçilik Düşüncesinin Avrupa' da Seyri ve Etkisi-İran Meşrutiyet Devrimi Üzerine" başlıklı teziyle tamamladı. 2001-2005 yılları arasında Şebister İslâmî Âzâd Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalıştı. 2006 yılında eğitimine devam etmek için Türkiye'ye geldi. Gazi Üniversitesi TÖMER' de dil eğitimini aldıktan sonra 2014 yılında Ege Üniversitesi'nde "Osmanlı Hâkimiyetinde Hemedân (1724-1732)" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma sahasını Osmanlı-Safevî münasebetleri, tahrîr defterleri, münşeât mecmûaları ve Osmanlı denizcilik tarihi teşkil etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 11
KISALTMALAR 15
KAYNAKLARA DAİR 17
GİRİŞ 21
a) Hemedân'ın Coğrafi Yapısı ve Tarihçesi 21
b) XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Safevî Münâsebetleri 24
c) Hemedân Hâkimiyeti Sonrası Osmanlı Tahrîr Çalışmaları 42

BİRİNCİ BÖLÜM
HEMEDÂN'DA OSMANLI YÖNETİCİLERİ

a) Muhafızlar 51
b) Kadılar 53
c) Defterdârlar 54

HEMEDÂN EYALETİNİN İDARÎ,
DEMOGRAFİK VE İKTİSADÎ YAPISI

a) İdarî Taksimat 56
b) Nüfûs Yapısı 64
c) İktisadî Yapısı 66
1-Safevî Dönemi'nde Ekonomik Yapı 66
2-Osmanlı Dönemi'nde Ekonomik Yapı 68

İKİNCİ BÖLÜM
907 NUMARALI TAHRİR DEFTERİ

1. Sîmîn-rûd Nâhiyesi (سیمین رود) 76
2. Kûhpâye Nâhiyesi (کوهپایه) 96
3. Ferâvâr Nâhiyesi (فراوار) 102
4. Mâmâşâ-rûd Nâhiyesi (ماماشارود) 106

5. Eznârd Nâhiyesi (ازنارد) 110
6. Serd-rûd Nâhiyesi (سردرود) 115
7. Hemedân Nâhiyesi (همدان) 122
8. İsfend-âbâd Nâhiyesi (اسفندآباد) 128
9. Mihribân Nâhiyesi (مهربان) 140
10. Melâyir Nâhiyesi (ملایر) 153
11. Nihâvend Nâhiyesi (نهاوند) 171
12. Hersîn Nâhiyesi (هرسین) 183
13. Hazal Nâhiyesi (خزل) 192
14. Tûy Nâhiyesi (توی) 197

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
906 NUMARALI TAHRİR DEFTERİ

15. Esed-âbâd Nâhiyesi (اسدآباد) 222
16. Pîlâver Nâhiyesi (پیلاور) 235
17. Burûcerd Nâhiyesi (بروجرد) 244
18. Serbend Nâhiyesi (سربند) 259
19. Şerrâ Nâhiyesi (شرّا) 265
20. Kezzâz Nâhiyesi (کزّاز) 270
21. Gerûs Nâhiyesi (گروس) 287
22. Kûrrânî Nâhiyesi (کورانی) 299
23. Tefreş Nâhiyesi (تفرش) 309
24. Vefs Nâhiyesi (وفس) 313
25. Rûdbâr Nâhiyesi (رودبار) 319
26. Mezdegân Nâhiyesi (مزدغان) 324
27. Dergezîn Nâhiyesi (درگزین) 331
28. Zencân Nâhiyesi (زنجان) 346
29. Hergân Nâhiyesi (خرغان) 360
30. Sultâniyye Nâhiyesi (سلطانیه) 368
31. Ebher Nâhiyesi (ابهر) 374
32. Secâs Nâhiyesi (سجاس) 383
33. Herût Nâhiyesi (خروت) 391

34. Suhrevers Nâhiyesi (سهره ورث) 396
35. Buzîne-rûd Nâhiyesi (بزینه رود) 403
36. Îc-rûd Nâhiyesi (ایجرود) 407
37. Çûme Nâhiyesi (چومه) 411
38. Venîser Nâhiyesi (ونیسر) 419
39. Celângîr Nâhiyesi (جلانگیر) 424
40. Vîzd Nâhiyesi (ویزد) 428
41. Tîrek Nâhiyesi (تیرک) 435
42. Lûşân Târim-i Suflâ ve ʿUlyâ (لوشان، طارم سفلی و علیا) 438
SONUÇ 443
BİBLİYOGRAFYA 459

ÖN SÖZ

İran'ın batısında bulunan Hemedân, tarihin en eski devirlerinden beri iktisadî ve stratejik konumu itibarıyla birçok devletin ilgisini çekmiştir. Safevîlerin son yıllarında ortaya çıkan Afgan istilâsından yararlanan Rusya'nın İran topraklarını işgâl etmesine karşı tepki gösteren Osmanlı Devleti bu durumdan yararlanıp önce sınır havâlîlerini, sonra da İran'ın iç bölgelerini ele geçirdi. Böylelikle, Hemedân 31 Ağustos 1724 tarihinde Osmanlı tarafından fethedildi. Osmanlı Devleti'nin geleneği üzere Safevîlerden alınan topraklarda tahrîr işlemleri yapılmıştır. Bunun sonucunda, bölge ile ilgili önemli bilgileri ihtivâ eden iki ciltlik tapu tahrîr defteri ortaya çıkmıştır. Fakat bugüne kadar bu defterler gerek yerli gerek yabancı araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir. Elinizdeki çalışma bölgeyi yakından tanımamız vesilesi ve bu alandaki araştırmalara bir katkıda bulunma amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışmada; Hemedân eyaletinin XVIII. yüzyıldaki idarî, demografik ve ekonomik yapısı ele alınmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi; araştırmanın dayandığı temel kaynak T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan Hemedân eyaletine ait iki ciltlik *907 ve 906 numaralı Mufassal Tapu Tahrîr Defterleri*'dir. Bu defterler dışında; özellikle *Mühimme Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterleri, Ali Emiri, İbnü'l-Emin, Cevdet, Dîvân-ı Hümâyûn Başmuhasebe Kalemi, Hatt-ı Hümâyûn, Nâme-i Hümâyûn* da yararlandığımız diğer önemli arşiv belgeleridir.

Giriş kısmında; Hemedân şehri ve Safevî Devleti'nin kurulması, XVIII. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı-Safevî ilişkileri ve Hemedân hâkimiyeti sonrası Osmanlı tahrir çalışmalarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde Hemedân'daki Osmanlı yöneticileri ve Hemedân

eyaletinin Safevî ve Osmanlı Dönemi'ndeki idarî, demografik ve iktisadî yapısı hakkında malumat verilmiştir. İkinci bölümde 907 numaralı tahrîr defterinde kayda alınan 14 nâhiyenin, üçüncü bölümde ise 906 numaralı tahrîr defterinde kayıtlı bulunan diğer 28 nâhiyenin idarî, demografik ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler verilmiştir.

Tahrîr defterleri incelenirken; eyalette mevcut yer adlarının yazılış ve okunuşunda birtakım zorluklar yaşanmıştır. Eski yazılışta k-g ayrımı olmadığı için hepsi "k" harfi ile belirtilmiştir. Çalışmada kesin olarak bilinen kelimelerde "g" harfi kullanılmıştır. Bazı kelimeler iki şekilde yazılmıştır; taş-daş, tepe-depe vb. Çalışmada orijinale sadık kalımış, kelimeler defterde olduğu şekilde kullanılmıştır. "Seyyid", "Ahmed", "Mahmûd", "Murâd" gibi isimler metinde kullanıldığı hâliyle yazılmıştır. Metnin imlası hususunda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu esas alınmıtır; yer ve şahıs adlarının yazımında ise olabildiğince Diyanet İslâm Ansiklopedisi'ne uyulmuştur. Tarihlerin çevirisinde Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu'na (http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu, son erişim tarihi 05. 05.2019.) başvurulmuştur.

Elinizdeki bu çalışma, 2014 yılında tamamlanan doktora tezinin kitaplaşmış hâlidir. Bu çalışmada emeği geçen tüm hocalarıma ve özellikle çalışma sürecinde değerli katkılarını benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail AKA'ya teşekkür edip şükranlarımı sunuyorum. Tez danışmanım, ufkumu açan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Turan GÖKÇE'ye değerli bilgilerini benimle paylaştığı için müteşekkirim. Çalışmanın kitaplaşma sürecinde metni inceleyerek değerli görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ'ye minnettarım.

Çalışma sürecimde bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Saim SAVAŞ, Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN ve Prof. Dr. Özer KÜPELİ'ye sonsuz teşekkür ederim. Arşivle ilgili öğrettiği bütün bilgiler ve arşiv malzemesi temininindeki cömertçe yardımları için Dr. İlker KÜLBİGE'ye; kaynak temininde yol gösteren Dr. Ahmed HESAMİPUR ve Dr. Hüseyin FEYZULLAHİ'ye; ayrıca sundukları hizmetler dolayısıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı ile İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM) görevlilerine şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmanın kitaplaşması husu-

sunda beni teşvîk eden müzehhip ve hattat Dr. Öğr. Gör. Ali Rıza ÖZCAN hocaya yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Son olarak, çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Akram Nejabati
İstanbul, 2020

KAYNAKLARA DAİR

Konu Osmanlı İmparatorluğu olduğunda ilk akla gelen ve müracaat edilen kaynak T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığıdır. Çünkü bu tür çalışmaların esas malzemesini arşiv vesikaları teşkil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında arşivler araştırmacıya büyük bir vesika hazinesi sunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız 1724-1732 yılları ve söz konusu dönemle ilgili esaslı bilgiler veren kaynaklar büyük oranda bu arşiv malzemesine dayanmaktadır. Belge ve defter koleksiyonlarından oluşan bu malzeme, tarih araştırmaları için vazgeçilmez bir kaynak teşkil etmektedir. İlmî çalışmalarda kaynakların açık şekilde ortaya konulması esasına uygun olarak Hemedân eyaletinin idarî, demografik ve iktisadî yapısı ile ilgili bu temel kaynaklar aşağıda açıklanmıştır.

Arşiv Kaynakları

Tarih araştırmalarında ana kaynak kabul edilen arşiv belgeleri ve defterleri bu çalışmada kullanılan başlıca kaynaklardandır. Özellikle tapu tahrîr defterleri bu araştırmanın temelini teşkîl etmektedir. Ayrıca arşiv vesikalarından Mühimme Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterleri, Ali Emiri, İbnü'l-Emin, Cevdet, Dîvân-ı Hümâyûn Başmuhasebe Kalemi, Hatt-ı Hümâyûn, Nâme-i Hümâyûn da yararlandığımız diğer kaynaklar arasındadır.

Tahrîr Defterleri

Çalışmamızın esası tahrîr defterlerine dayandığı için konuyla ilgili arşiv kaynakları arasında ilk mürâcaat edilen kaynak Osmanlı arşivleri olmuştur. Arşiv geleneği sayesinde Osmanlı Devleti'nden muazzam bir malzeme miras kalmıştır. Muhtemelen Safevîlerde de

kayıt tutma geleneği vardı, fakat savaşlar, iç karışıklıklar vb. nedenlerle bunlar bugüne ulaşmamıştır. Örneğin 1722'deki Afgan istilasıyla birçok belge yok edilmiştir. Ayrıca günümüzde İran arşivlerindeki bazı belgelerin de araştırmacılara açık olmaması yapılacak çalışmalar açısından önemli bir noksanlıktır. Bugün Osmanlı arşivi ve özellikle defter tasniflerinde bulunan malzemeler, 1723-1735 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Safevî Devleti'nin batı bölgesindeki yerleşim birimlerinin toplumsal ve ekonomik tarihleri konusunda en önemli kaynak durumundadır. Bunlar dışında belge tasniflerinde de muhtelif bilgiler ihtiva eden belgeler bulunmaktadır.

Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda ilk akla gelen arşiv İstanbul'daki T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'dir. Çalışmamıza konuyla ilgili birçok malzeme bu arşivden sağlanmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi İran arşivlerinden söz konusu çalışmayla ilgili arşiv malzemesi temin etmek mümkün olmamıştır. Arşiv malzemelerinden tapu tahrîr defterleri; Osmanlı Devleti ve hâkimiyetinde bulunan bölgelerin idarî, demofrafik ve iktisadî yapısının esaslarını bize ulaştıran en önemli kaynakların başında gelmektedir.

Bu defterler muhtevalarına göre "mufassal" ve "icmâl" gibi adlar almaktadır. Tahrîr defterlerinin hazırlanmasındaki asıl maksat; devletin tımar sistemi uyguladığı eyaletlerdeki insan ve gelir kaynaklarının tespit edilmesi yoluyla idarî ve mâlî yapıyı devam ettirmektir. Bu bakımdan mufassal defterler, adından da anlaşılacağı gibi tahrîr edilen bölge hakkında ayrıntılı bilgiler veren defterlerdir. Mufassal defterlere idarî taksimat esasına göre bütün vergi mükellefleri ve sancağın vergi gelirlerini oluşturan kalemler tek tek kaydedilmekteydi. İcmâl defterlerde ise mufassal defterlerde belirtilen sancak gelirinin has, zeamet ve tımar sahipleri arasında nasıl paylaşıldığı belirtilir.

Tahrîr defterleri iktisadî ve içtimaî tarihin yanı sıra nüfus ve toprakla ilgili bilgiler de vermektedir. Araştırmamızın konusu Osmanlı hâkimiyetindeki Hemedân eyaletidir. Çalışmamızda Hemedân eyaletinin XVIII. yüzyıldaki umûmî vaziyetini tespit etmek amacıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi tahrîr defterlerinden 907 ve 906 numaralı defterler kullanılmıştır.

GİRİŞ

a) Hemedân'ın Coğrafi Yapısı ve Tarihçesi

Hemedân, İran'ın en eski şehirlerinden biri olarak köklü bir geçmişe sahiptir. Hemedân ismi ilk kez, MÖ 1100'de Asur Kralı I. Tiglat Pilasar'a ait Asur tabletlerinde "Amadana" şeklinde,[8] Eski Farsçada ise "toplanılan yer" anlamına gelen "Hagmatan" biçimiyle geçer. Yunanca "Ekbatan", Fransızca "Ecbatane" olarak bilinir.[9] Ermeni Tarihçi ve Din Adamı Sebeus, kitabında Hemedân'ı "Ehmedan" olarak yazarken diğer bir Ermeni Yazar Mûsâ Horenî kaleme aldığı coğrafya eserinde Hemedân'ı "Ehmetan"[10] olarak kaydeder.[11]

Yüz ölçümü bakımından İran'daki eyaletler arasında 21'inci olan Hemedân eyaleti, 1997 yılında yapılan son belirlemelere göre 8 ilçe, 20 nâhiye ve 70 köye bölünmüştür. İran'ın batısında, Zagros Dağla-

---

[8] *Ferheng-i Coğrafyâ-yi Hemedân,* c. XLVII, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî-i Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1376 hş., s. 129; ayrıntılı bilgi için bk. Williams Jackson, *Sefernâme-i Jackson*, çev. Menûçihr Emîrî-Feridun Bedreyi, Tahrân 1369 hş., s. 173; Hâfız Esedbeygî, *Târîh-i Hemedân ez Hârezmşâhiyân tâ Evâhir-i Kaçar*, Hemedân 1384 hş., s. 8; Menûçihr Ahkar, *Pîşine-i Târîhî ve Asâr-i Bastânî-i Hemedân*, Hemedân 1385 hş., s. 18; İmâmeddin Rıza-i Hemedânî, *Sîmâ-yi Hemedân*, Hemedân 1381 hş., s. 30.

[9] Rıza-i Hemedânî, *Sîmâ-yi Hemedân*, s. 61; Jackson, *Sefernâme-i Jackson,* s. 173; Vladimir Barthold, *Tezkire-i Coğrâfyâ-yi Târîhî-yi Îrân*, çev. Hamza Serdâdver, Tahrân 1372 hş., s. 187.

[10] Josef Marquart, *İrânşehr bar Mebnâ-yi Coğrafyâ-yi Mûsâ Horenî*, çev. Maryam Mîr Ahmadî, Tahrân 1373 hş., s. 143.

[11] Esedbeygî, *Târîh-i Hemedân ez Hârezmşâhiyân tâ Evâhir-i Kaçar*, s. 8; Henri Morton-William Gelen, *Kitâb-ı Mukaddes Ahd-i Atik*, çev. Fazıl Han Hemedânî, Tahrân 1379 hş., s. 73.

rı ve ardında Mezopotamya Ovası, doğusunda Merkezî İran Dağları ve çölleri ile çevrili bulunmaktadır.

Yaklaşık 4118 km^2 genişliğindeki Hemedân ilçesi, eyaletin merkezinde ve ortalama 800 m. yüksekliğinde bulunmaktadır. İlçe kuzey ve kuzeybatı tarafından Rezen, Kebûter Âhenk, Bahâr ilçeleri; güney ve güneybatıdan Melâyir, Tûyserkân ilçeleri ve doğudan Merkezî eyaleti ile çevrili olup Elburz Sıradağları arasında yer almaktadır. Bu dağlar İran Platosu ve Mezopotamya Ovası arasında yer almaktadır. Dağların üzerinde derin dereler, gedikler ve çeşitli doğal geçitler bulunmaktadır. Bu geçitler; İran ve Mezopotamya Ovası arasında yer alan en önemli giriş çıkış yollarıdır.[12]

Şehrin önemi köklü tarihi ve coğrafî konumundan ileri gelmektedir. Eski dönemlerden beri stratejik önemiyle ilgi çeken bu şehir; tarih boyunca her dönemde komutanlık ve güçlerin toplanma noktası, hükümdârların hazine ve malları için güvenceli, merkezî bir yer konumunda olmuştur. Hemedân, Mezopotamya'nın giriş kapısıdır ve eskiden beri İran'ın batısındaki yolların kavşak noktasıdır. Asur ve Bâbil Dönemi'nin Lacivert Yol'u, Eşkânî ve Sâsânîlerin İpek Yolu, İslâmî Dönem'in Tarîku'l-Hücâc'ı (hac yolu) Hemedân'dan geçmiştir. Ahamenişlerin ünlü Şâhî Yolu da İstahr ve Şuş'dan başlayarak güney Zagros'u aştıktan sonra, Hegmetana'ya (eski Hemedân) ulaşıyordu.[13]

Bu bağlamda Hemedân, İran'ın kuzeybatı bölgesinin önemli şehirlerindendir. Ünlü ticaret yolları üzerindeki coğrafî konumu sebebiyle ticarî açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. Hükümdârların bu şehre önem verme nedenlerinden biri de onun stratejik konumudur. Barthold'un belirttiği üzere; İran'ın kuzeybatı kısmının önemli şehirlerinden olan Hemedân batıyla ticaretinde, ticarî malların âdeta bir deposu konumundadır.[14] Tebriz üzerinden Karadeniz'e ulaşan ticaret yolu Hemedân'dan geçmektedir. Son dönemlerde İngiltere ve Hindistan ticareti Basra ve Bağdâd üzerinden gelişmeye başladığında İran'ın kuzeybatısının ticarî malları Hemedân'a taşınmaya devam etmiştir.[15]

---

12 Perviz Ezkayî, *Hemedân Nâme*, Hemedân 1380 hş., s. 1-2.

13 Ezkayî, *Hemedân Nâme*, s. 2.

14 Barthold, *Tezkire-i Coğrâfyâ-yi Târîhî-yi Îrân*, s. 189.

15 Barthold, *Tezkire-i Coğrâfyâ-yi Târîhî-yi Îrân*, s. 188.

BİRİNCİ BÖLÜM

HEMEDÂN'DA OSMANLI YÖNETİCİLERİ

a) Muhafızlar

Osmanlı Devleti, 31 Ağustos 1724'te Hemedân ve çevresini fethetmişti. Fethedilen bu bölge, 1 kazâ ve 42 nâhiyeden meydana gelen Hemedân eyaletini oluşturuyordu. Osmanlı Devleti'nin taşra idâresinin en büyük idarî birimi olan eyalet, sancak beyinin idâresi altında, "sancak" veya "livâ" denilen idarî birimlerden meydana geliyordu. Beylerbeyi, eyaletin merkezinde, "paşa sancağı" adı verilen sancakta bulunmaktaydı. Bunlar "vâlî" sıfatıyla Sultanın icra gücünü temsil ederek eyaletin tüm işlerinden sorumlu sayılıp pâdişâhın emirlerini ve kadıların hükümlerini uygularlardı.[1]

Hemedân Kalesi fetihten sonra Şehrizor'un eski vâlîsi Vezîr Mustafa Paşa'ya gereken hizmetleri yapmak ve muhafaza etmek şartıyla verilmişti.[2] Yaklaşık bir yıl sonra Vezîr Mustafa Paşa Hemedân muhafızlığından alınmış, yerine Erdelân Beylerbeyi Hâne Muhammed Paşa tayin edilmiş, Trabzon eyaleti de kendisine tevcîh olunmuştu.[3] 1727 yılında Osmanlı Devleti, Eşref Afgan ile barış anlaşması yapmış ve barış şartlarına göre Hüveyze Osmanlı'ya verilmişti. Bu nedenle Hemedân Seraskeri Vezîr Ahmed Paşa orayı almaya memur olunmuş ve Anadolu Vâlîsi Vezîr Mustafa Paşa, Hemedân muhafazasına tayin edilerek muhafızlara başbuğ seçilmiştir. Eski muhafız Vezîr Muhammed Paşa'ya da Sivas eyaleti tevcîh olunarak kendisi Nihâvend muhafazasına tayin edilmiştir.[4] Yaklaşık yedi ay sonra Sultan III. Ahmed tarafından gönderilen bir fermânla Mustafa

---

1 İnalcık, "Eyalet", EI², II, s. 548-550.

2 Fehameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, Ankara 1997, s. 158; BOA. *AE, III. Ahmed*, hkm. 10664, Evâhir-i Cemâziyelevvel 1137 (4 Şubat 1725).

3 BOA. *MD, 133*, Evâil-i Recep 1138 (5-14 Mart 1726), s. 42, hkm. 167.

4 BOA. *MD, 134*, Evâsıt-i Rebîülevvel 1140 (26 Ekim-5 Kasım 1727), s. 223, hkm. 745.

Paşa serasker olarak tayin edilmiştir.[5] Hemedân muhafazasına eski Basra Vâlîsi Vezîr Abdurrahman Paşa seçilmiştir. Abdurrahman Paşa Hemedân'a varıp kale muhafazasına başladığı zaman, Mustafa Paşa oradan kalkarak mansıbı olan Anadolu eyaletine giderek hükûmetinin merkezi olan Kütahya'ya geçip vazifelerini yerine getirmiştir.[6] Abdurrahman Paşa bu makâmda on dört aya yakın bir süre boyunca görev yapmıştır. Fakat 1729'da Arap eşkıyaları Bağdâd'ta vâlî bulunmamasından yararlanıp etrafa saldırarak hasar vermişlerdir. Bunları bertaraf etmek ve bölgeyi korumak için eski Hemedân Seraskeri Vezîr Ahmed Paşa'nın Bağdâd vâlîsi olarak orada ikâmet etmesi gerekmekteydi. Vezîr Mustafa Paşa da Hemedân muhafazasında bulunan askerlere serasker tayin edilmiştir. Bu nedenle Maraş Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya hemen harekete geçip seraskerden önce Hemedân'a varması ve bölgeyi muhafaza etmesi için fermân verilmişti.[7] Abdurrahman Paşa'nın bu görevden alınma sebebi Hemedân Kalesi'nin muhafazasında yaptığı hata idi.[8] Bu nedenle Bağdâd Vâlîsi Serasker Vezîr Ahmed Paşa bir mektupla eski muhafızın affedilmesini ve tekrar görevine tayin edilmesini rica etmiş,[9] pâdişâh da paşayı affetmişti.[10]

Abdurrahman Paşa'yı 1730 yılında, aradan kısa bir süre geçtikten sonra, Hemedân muhafazasında görmekteyiz. Paşa bu göreve Hemedân'ı Nâdir'e bırakıncaya dek devam etmiştir.[11] Vezîr Ahmed Paşa'ya 1144/1731 yılında yazılan fermânda, Hemedân Kalesi'nin çok da önemli olmadığını belirten bir hükümde; Bağdâd vâlîsi olarak Hemedân Seraskeri Vezîr Ahmed Paşa'ya barış anlaşması yazılmış, çevrede bulunan düşünce sahipleri de uygun görürse, kale ve hareminin yıkılması emri verilmiştir.[12]

---

5 BOA. *AE, III. Ahmed,* 20246, Evâsıt-ı Safer 1140 (27 Eylül-7 Ekim 1727).
6 BOA. *MD, 134*, Evâil-i Recep 1140 (12-21 Şubat 1728), s. 227, hkm. 1180.
7 BOA. *MD, 136,* Evâhir-i Ramazan 1142 (8-18 Nisan 1730), s. 121, hkm. 382.
8 BOA. *MD, 136,* Evâhir-i Recep 1143 (29 Ocak-8 Şubat 1731), s. 351, hkm. 1460.
9 BOA.*MD, 136,* Evâhir-i Recep 1143 (29 Ocak-8 Şubat 1731), s. 351, hkm. 1460.
10 BOA. *MD, 136*, Evâhir-i Recep 1143 (29 Ocak-8 Şubat 1731), s. 351, hkm. 1461.
11 Abdi Efendi, *Abdi Tarihi,* (haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1999, s. 15-16.
12 BOA. *MD, 138,* Evâsıt-ı Recep 1144 (8-18 Ocak 1732), s. 187, hkm. 625.

İKİNCİ BÖLÜM

907 NUMARALI TAPU TAHRİR DEFTERİ

Yapılan tahrîr çalışmaları sonucunda hazırlanan Hemedân livâsına ait 907 numaralı mufassal tahrîr defterinin başlangıcında 13 sayfalık bir fihrist bulunmaktadır.[1] Bu fihristte, Hemedân kazâsına bağlı nâhiyelerin ve onlara tâbi köylerin isimleri yazılmıştır. Burada verilen liste ile defterin içeriğinde bulunan kayıtlar arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Livânın idarî taksimatı aşağıdaki gibidir:

Kazâ-i Hemedân

1. Sîmîn-rûd Nâhiyesi
2. Kûhpâye Nâhiyesi
3. Ferâvâr Nâhiyesi
4. Mâmâşâ-rûd Nâhiyesi
5. Eznârd Nâhiyesi
6. Serd-rûd Nâhiyesi
7. Hemedân Nâhiyesi

1. İsfend-âbâd Nâhiyesi
2. Mihribân Nâhiyesi
3. Melâyir Nâhiyesi
4. Nihâvend Nâhiyesi
5. Hersîn Nâhiyesi
6. Hazal Nâhiyesi
7. Tûy Nâhiyesi

Bu taksimattan da anlaşıldığı gibi Hemedân livâsının 14 nâhiyesi 907 numaralı defterde kayıtlıdır ve Hemedân şehri eyaletin yönetim merkezidir. Defterde kazâ ve livâ statüsünde bulunan herhangi bir yer ismine rastlanmamış ancak defterin 190-191'inci sayfasında İsfend-âbâd nâhiyesinin köyleri kısmına "Beş Parmak Nâhiyesi" adı altında "tâbi-i kazâ-i İsfend-âbâd" yazılmıştır. Belirtilmelidir ki bu nâhiyenin ismi defterin başlangıcındaki listede yoktur ve kayda geçtiği yerde de ona tâbi hiçbir köyün ismi geçmemektedir. Defterin 304-305'inci sayfalarında da Melâyir nâhiyesi kısmında köy isimlerinin ortasında "Nâhiye-i Anâre Merc tâbi-i kazâ-ı Melâyir" yazılmıştır. Bu nâhiye de önceki gibi fihristte ve defterde bulun-

[1] BOA, *TT 907*, s. 2-13.

mamaktadır.[2] Önceden de ifade edildiği üzere merkezi Hemedân olan livâda 42 nâhiye mevcuttur. Hemedân Kalesi dâhil toplam 905 yer adı bulunmaktadır. Ayrıca bölgede bulunan çayır, mezraa, kışlaklar ve hâlî köyler bu sayıya dâhil edilmiştir.

1. Sîmîn-rûd Nâhiyesi (سیمین رود) [3]

Defter kayıtlarına göre Sîmîn-rûd, Hemedân eyaletinin orta kısımlarında bulunmaktadır. Kuzeyde Mihribân nâhiyesi, doğuda Ferâvâr nâhiyesi, güneyde Tûy nâhiyesi ve batıda Esed-âbâd nâhiyesi ile çevrilidir. Hemedân şehri, nâhiye merkezi olarak geçmektedir. Bölgede toplam 38 kayıt bulunmaktadır. Bunlardan 5'i mezraa ve 33'ü yerleşim birimidir.[4] Sîmîn-rûd, Hemedân kazâsının bölgelerinden sayılmaktadır. Nâhiyenin kuzeyde Kebûter Âhenk, güneydoğuda Hemedân yöresi, güneyde Tûyserkân, batıda da Esed-âbâd ve Korve ile çevrilidir. Bugünkü idarî taksimatta merkezi Bahâr şehridir ve 5 dehistandan oluşmaktadır bunlar sırasıyla; Sîmîn-rûd, Süfâlgerân, Deyim Karan, Sâlih-âbâd ve Muhâcirân'dır. Çok sayıda nehir bulunduğu için bölge oldukça sulaktır. Bunların en önemlisi Sîmîn-rûd ve Kuruçay'dır. Ayrıca mevsimlik olan Vefercîn, Revân, ve Sîmîn çayları da bölgedeki tarım arazilerinin sulanmasında kullanılmaktadır. Bahâr nâhiyesinde yeraltı su yatakları geniş ve zengindir. Bu sular tarım arazisini suladıktan sonra Hemedân, Bahâr ve Meryânec şehirlerinin içme suyu ihtiyacını da karşılamaktadır. Sîmîn-rûd nâhiyesi dağlık bir bölgedir. Bölgenin en önemli dağları Alûsân, Almû Kulak, Hun ve Yakûşe'dir. Söz konusu bölgede en önemli ovalık yörenin merkezi sayılan Bahâr'dır. Bölgede mermer, demir ve kireç madenleri bulunmaktadır.[5] Tahrîr kayıtları ve günümüzdeki dağılımına dikkat edilirse yerleşim hem ovalık hem de dağlık kısma yayılmaktadır. Ancak çoğunluk dağlar arasındaki ovalıklardadır.

Sîmîn-rûd nâhiyesinin tahrîri şehir ve mahallelerinin adıyla başlayarak mükellef ve köylerin kaydıyla devam etmiştir. Kale içerisinde bulunan karyeler ve mezraalar konusunda bilgi vermek gerekirse; eskiden şehrin çevresinde kale duvarları bulunmamaktadır ve

---

2 BOA. *TT. D 907,* s. 190-191, 304-305.

3 BOA. *TT. D, 907,* s. 20-65.

4 BOA. *TT. D, 907,* s. 42.

5 *Ferheng-i Coğrafyâ-yi Hemedân,* s. 254.

BİBLİYOGRAFYA

I. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

- Ali Emiri- I. Mahmud: 825.
- Ali Emiri - III. Ahmed: 21756, 21301, 13718, 4408, 6781, 13387, 10664, 20246.
- Bâb-ı Âsafî Mühimme Defterleri: 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138.
- Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Defterleri: 01540
- Cevdet - Askeriye: 4316.
- Cevdet - Hariciye: 7224, 6544, 142/1.
- Cevdet - Maliye: 9484.
- İbnü'l-Emin - Adliye: 883,01503.
- İbnü'l-Emin - Askeriye: 7378/1.
- İbnü'l-Emin - Dahiliye: 2337.
- İbnü'l-Emin - Tevcihat: 01714.
- M.A.D: 590, 9596, 9911, 18397.

II. Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

Barkan, Ö. Lütfi; *Hüdavendigar Livası Tahrir Defteri*, c. I, Ankara 1988.

Başar, Fehameddin; *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, Ankara 1997.

Nevâî, Abdü'l-Hüseyin; *Esnad ve Mukatebat-ı Siyasi-yi İran, ez sâl-i 1105 tâ 1135 Hicrî*, Tahrân 1363 hş.

III. Kaynak Eserler

a) Türkçe Kaynaklar

- Abdi Efendi, *Abdi Tarihi*, (haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1999.

-Ahmed Dürri Efendi; *Sefaretname* (Ayhan Ürkündağ, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006).

-Ahmet Cevdet Paşa; *Tarih-i Cevdet*, c. I, İstanbul 1309 h.

-Behcetî Seyyid İbrahim Efendi; *Târîh-i Sülâle-i Köprülü* (Mehmet Fatih Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, Târîh-i Sülâle-i Köprülü*

Transkripsiyon ve Tahlil), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

-Küçükçelebizâde Asım Efendi; *Tarih-i Asım,* İstanbul 1282 h.

-Râşid Mehmed Efendi; *Tarih-i Râşid*, II ve V. ciltler, İstanbul 1282 h.

-Sadreddinzâde Telhîsî Mustafa Efendi; *Cerîde*, BOA, KK, no: 7500.

-Yozefo Tiflisi; *Vakı'at-ı Mîr Veys ve Şâh Hüseyin,* (Gülcan Sarıoğlu, *Yozefo Tiflisi'nin "Vaka'at-ı Mîr Veys ve Şâh Hüseyin "* Adlı Eserinin Tahlil ve Transkribi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008 Hatay).

b) Farsça Kaynaklar

-Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Mukaddesî; *Ahsenü't-Tevârîh fi Marifet'ül-Ekâlim,* (çev. Alinaki Münzevî), Tahrân 1361 hş.

-Ebü'l-Fidâ; *Takvîmü'l-Büldân*, (çev. Abdulmuhammed Âyetî), Tahrân 1349 hş.

-Ebü'l-Hasan Kazvînî; *Fevâîdü's-Safeviyye,* (nşr. Meryem Mîr-Ahmedî), Tahrân 1367 hş.

-İbn Havkal; *Sûretü'l-Arz,* (çev. Cafer Şi'ar), Tahrân 1345 hş.

-Mîrzâ Mehdî Han Esterâbâdî; *Cihângüşâ Nâdirî,* (nşr. Seyyid Abdullah Envâr), Tahrân 1341 hş.

-Mîrzâ Mehdî Han Esterâbâdî; *Dürre-i Nâdirî,* (nşr. Seyyid Ca'fer Şehîdî), Tahrân 1341 hş.

-Mîrzâ Muhammed Halîl Mar'aşî-i Safevî; *Mecma'ü't-Tevârîh*, (nşr. Abbâs İkbâl Âştiyânî), Tahrân 1362 hş.

-Muhammed b. Yahya Belâzürî; *Fütûhu'l-Büldân*, (çev. Âzertaş Âzernuş), Tahrân 1346 hş.

-Muhammed Hâşim Âsafî; *Rüstemü't-Tevârîh,* (nşr. Muhammed Müşîrî), Tahrân 1348 hş.

-Muhammed Kâzım Mervî; *Âlem Ârâ-yı Nâdirî*, c. I, (tashih: Muhammed Emin Riyâhî), Tahrân 1349 hş.

-Muhammed Muhsin Müstevfî; *Zübdetü't-Tevârîh*, (nşr. Behruz Guderzî), Tahrân 1375 hş.

-Muhammed Murâd b. Abdurrahman; *Asarü'l-Bilâd ve Ahbarü'l-İbâd,* (çev. Seyyid Muhammed Şâhmurâdî), Tahrân 1371 hş.

-Muhammed Semî' Mîrzâ Semî'â; *Tezkiretü'l-Mülük*, (ihtimam: Seyyid Muhammed Debîr Siyâkî, çev. Mesûd Recebniyâ), Tahrân 1378 hş.

-Şeyh Muhammed Ali b. Ebû Tâlib; *Târîh-i Hâzin*, İsfahân 1332 hş.

-Yâkût Hamevî; *Mu'cemü'l-Büldân*, c. II, (çev. Alinaki Monzevi), Tahrân 1381 hş.

IV. Seyâhatnâmeler

- Eugene Flandin; *Sefernâme-i Flandin be İrân*, (çev. Hüseyin Nur-sadıkî), Tahrân 1356 hş.

-Engilbert Keampfer; *Sefernâme-i Keampfer*, (çev. Keykâvus Cihândârî), Tahrân 1360 hş.

-Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zillî; *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*; IV. Kitap, (haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), İstanbul 2001.

-Jean Chardin; *Sefernâme-i Chardin*, c. VIII, (çev. Muhammet Luyi Abbâsî), Tahrân 1345 hş.

-Williams Jackson; *Sefernâme-i Jackson*, (çev. Menûçihr Emîrî-Feridun Bedreyi), Tahrân 1369 hş.

V. Çeviriler ve Araştırmalar

-Abdullah Şâhbâzî; *Mukaddeme-i ber Şinâht-i İlât ve Aşâir*, Tahrân 1369 hş.

-Abdulrıza Hûşeng Mehdevî; *Târîh-i Revâbıt-ı Hâricî-i İrân*, Tahrân 1379 hş.

-Abdü'l-Hüseyin Nevâî; *Revâbıt-ı Siyâsî ve İktisâdî-i İrân der Devre-i Safeviyye*, Tahrân 1387 hş.

-Ahmed Akgündüz; *Osmanlı Kanunnameleri*, c. I, İstanbul 1990.

-Ali Muhammed Sâkî; *"Müşa'şa'iyân-i Lûristân"*, Neşrîye-i Yağma, 1, Tahrân 1370, s. 415-422.

-Ali Nazîmâ-Faik Reşad; *Mükemmel Osmanlı Lügati*, İstanbul 2009.

-Aydın Talay; *"Dürri Ahmed Efendi"*, DİA, c. X. s.34-35.

-Efdal Şükrü Batmaz; *XVII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

-Fadar Tadyüzyuda Krusinski; *İbretnâme*, (çev. Abdulrrazak Dünbülî), Tebrîz 1363.

-Ferheng-i Âbâdîha-yi Kişver-i Cumhûrî-i İslâmî-i İrân-Zencân; c. XXV, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî Nîruha-yi Müsellah, Tahrân 1369 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Kum-Erak; c. XLVIII, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî-i Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1374

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Gülpâyigân; c. LIX, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî-i Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1369 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Hemedân; c. XLVII, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî-i Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1376 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Hürrem-âbâd; c. LVIII, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî-i Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1373 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Kazvîn; c. XXVI, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî-i Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1378 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Kebûter Âhenk; c. XXXVI, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî-i Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1369 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Kirmânşâh; c. XLVI, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1374 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Save; c. XXXVII, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1369

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Senendec; c. XXXV, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1374 hş.

-Ferheng-i Coğrafyâ-yi Şâhîn Dej (Sayın Kale); c. XXIV, Sâzmân-ı Coğrafyâ-yi Vezâret-i Difa' ve Püştîbanî Nîrûha-yi Müsellah, Tahrân 1374 hş.

-Ferheng-i Dehhâ-yi İrân Şinâsâyî-i Umûmî-i Ostan-i Hemedân, Vezâret-i Cihâd-i Sâzendegî, Tahrân 1368.

-Guy Le Strang; *Coğrafiyâ-yi Târîhî-yi Serzeminhâ-yi Hilâfet-i Şarkî*, (çev. Mahmud İrfan), c. I, Tahrân 1377 hş.

-H. R Roymer; *Târîh-i İrân Devre-i Safevîyân*, (Bu çalışma Cambridge Üniversitesi tarafından hazırlanmıştır, çev. Yakup Ajend), Tahrân 1380 hş.

-Hâdî Gerûsîn; *Coğrafyâ-yi Târîhî-yi Zistgâhhâ-yi Dere-i Elvend*, Hemedân 1383 hş.

-Hâfız Esedbeygî; *Târîh-i Hemedân ez Hârezmşâhiyân tâ Evâhir-i Kaçar*, Hemedân 1384 hş.

-Halil İnalcık; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, c. I, İstanbul 2000.

-_____; *"Eyalet"*, EI, c. II, s. 740-743.

-_____; *"Eyalet"*, DİA, c. II, s. 548-550.

-Henri Morton-William Gelen; *Kitâb-ı Mukaddes Ahd-i Atik*, (çev. Fazıl Han Hemedânî), Tahrân 1379 hş.

-Hüseyin Ali Rezmârâ; *Ferheng-i Coğrafyâ-yi İrân, Hemedân*, c. II, Tahrân 1328 hş.

-_____; *Ferheng-i Coğrafyâ-yi İrân*, c. VII, Tahrân 1328 hş.

-_____; *Ferheng-i Coğrafyâ-yi İrân Üstân-i Merkezî*, c. I, Tahrân 1328 hş.

-İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1997.

-İlber Ortaylı; *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara 1979.

-_____; *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Ankara 1994.

-İlker Külbilge; *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 2010.

-İmâmeddin Rıza-i Hemedânî; *Sîmâ-yi Hemedân*, Hemedân 1381 hş.

-Îrec Afşâr-i Sîstânî; *Nigâhî be Îlâm*, Tahrân 1366 hş.

-İskender Akaşe; *Târîh-i İl-i Behtiyârî*, (ihtimam: Farid Murâdî), Tahrân 1365 hş.

-İsmail Aka; *"Üveysiler"*, *Makaleler*, c. III, (haz. E. Semih Yalçın, Şakira Gedikli), Ankara 2005.

-Jan Antuan Dosersu; *İlel-i Sukût-i Şâh Sultân Hüseyin*, (çev. Velî-üllah Şâdan), Tahrân 1364.

-Josef Marquart; *İrânşehr bar Mebnâ-yi Coğrafyâ-yi Mûsâ Horenî*, (çev. Maryam Mîr Ahmadî), Tahrân 1373 hş.

-Klaus-Michael Röhrborn; *Nizâm-i Eyâlât der Devre-i Safeviyye*, (çev. Keykâvus Cihândârî), Tahrân ş. 2537/1978.

-Laurence Lockhart; *İnkırâz-ı Silsile-i Safeviye*, (çev. İsmail Devletşâhî), Tahrân 1383 hş.

-M. Tayyib Gökbilgin; "Nahiye", *İA*, IX, s. 36-37.

-Mehmet Ali Ünal; *"Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra*

Teşkilatı", Osmanlı, c. VI, Ankara 1999.

-Mehmet Fatih Gökçek; *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, Târîh-i Sülâle-i Köprülü,* (Transkripsiyon ve Tahlil), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

-Mehmet Öz; *"Tahrir Defterlerinde Sayısal Veriler, Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik",* ed. H. İnalcık-Ş. Pamuk, DİE, Ankara 2000, s. 17-32.

-Menûçihr Ahkar; *Pîşine-i Târîhî ve Asâr-i Bastânî-i Hemedân*, Hemedân 1385 hş.

-Menûçihr Sütûde; *Namnâme-i İlât ve Aşâir ve Tavâif,* (ihtimam: Hurşîd Mü'minî), Tahrân 1385 hş.

-Mesûd Keyhân; *Coğrafyâ-yi Mufassal-i İrân,* c. I, Tahrân 1311 hş.

-Metin Kunt; *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.

-Muhammed Ali Kûşa; *Sîmâ-yi Bîcâr-i Gerrus ve Meşâhîr-i An*, 1376 hş.

-Muhammed İbrâhîm Bastânî Parizî; *Siyâset ve İktisâdî-i Safevî,* Tahrân 1362 hş.

-Muhammed Merivânî; *Bîcâr der Güzergâh-ı Târîh*, Kum 1386 hş.

-Murtaza Ravendî; *Târîh-i İçtimâî-yi İrân,* c. III, Tahrân 1357 hş.

-Mustafa Akdağ; *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,* c. I-II, İstanbul 1977.

-Mustafa Öztürk; *"1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri",* OTAM, 8, Ankara 1997, s. 249-293.

-Nejat Göyünç; *'Hane Deyimi Hakkında',* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 32, İstanbul 1979, s. 331-348.

-_____; *"Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı",* Osmanlı, c. VI, Ankara 1999.

-Orhan Kılıç; *"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması",* Osmanlı, c. VI, Ankara 1999.

-Osman G. Özgüdenli; *"Osmanlı İran'ı I: Batı İran ve Azerbaycan Tarihi Hakkında Osmanlı Tahrir Kayıtları: Coğrafi ve İdari Taksimat",* A.Ü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi (34'ten ayrı basım), Ankara 2003, s. 83-107.

-_____; *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları,* İstanbul 2006.

-Osman Gümüşçü; *Tarihi Coğrafya*, İstanbul 2006.

-Özer Küpeli; *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, İstanbul 2014.

-Perviz Ezkayî; *Dergezîn tâ Kâşân*, Kâşân 1392 hş.

-_____; *Hemedân Nâme*, Hemedân 1380 hş.

-Petros Di Sarkis Gilanentz; *Sukût-i İsfahân, Gozareşhâ-yi Petros. Di Sarkis Gilanentz*, (çev. Muhammed Mehryar), İsfahân 1344 hş.

-Raif İvecan; *Osmanlı Hâkimiyetinde Revan (1724-1746)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.

-Rıza Kanberî Abdülmelekî; *Târîh-i İl-i Abdülmelekî*, Sari 1388 hş.

-Rıza Şa'banî; *Mürûrî Kütâh ber Târîh-i İrân*, Tahrân 1382 hş.

-Roger Savory; *İrân-i Asr-ı Safevî*, (çev. Kâmbîz Azîzî), Tahrân 1374 hş.

-Sara Aşyrbeyli; *Bakı Şehrinin Tarixi*, (çev. Azer Bağırov), Bakü 2006.

-Seyyid Ahmed Vekiliyan; *"Faslnâme-yi Ferheng-i Mardom"*, yıl. VII, sayı. 26, Hemedân 1387 hş.

-Sir John Malkolm; *Târîh-i Kamel-i İrân*, (çev. İsmail Heyret), Tahrân 1380 hş.

-Sir Percy Molesworth Saykes; *Târîh-i İrân*, (çev. Muhammed Taki Fahr-ı Gîlânî), c. II, Tahrân 1340 h.

-Şeyh Muhammed Ali b. Ebû Tâlib, *Târîh-i Hâzin*, İsfahân 1332 h.

-Tofiq Teuyuboğlu Mustafazade; *"Safevî Hanedanı'nın Son Yılları"*, Türkler, c. VI, Ankara 2002, s.925-935.

-Tuncer Baykara; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş/Anadolu'nun İdari Teşkilatı*, Ankara 1988.

-Vladimir Barthold; *Tezkire-i Coğrâfyâ-yi Târîhî-yi Îrân*, (çev. Hamza Serdâdver), Tahrân 1372 hş.

VI. Çevrim İçi Kaynaklar

-Bahtiyârî: http://iichs.org/, Müessese-yi Mutâleât-ı Târîh-i Muâsır-i İrân, Ali Rıza Ebtehî, *Rîşe ve menşe-i İl-i Behtiyârî*, son erişim tarihi 01/06/2014.

-Çeme: http://www.loghatnaameh.org/image/fa/logo.jpg, *Çeme maddesi*, son erişim tarihi 03/01/2013.

-Çeme: http://www.roosta.ir/, *Çeme maddesi*, son erişim tarihi 30/05/2014.

-Gerûs: http://www. logatnaame.org, *Gerûs maddesi*, son erişim tarihi 05/05/2019.

-Gîlânkeşe: http://www. iranvilage.ir, *Gîlânkeşe maddesi*, son erişim tarihi 03/01/2013.

-Harvâr: http://www.loghatnaameh.org/image/fa/logo.jpg, خروار *Harvâr maddesi*, son erişim tarihi 03/01/2013.

-Herût: http://www.loghatnaameh.org/image/fa/logo.jpg, خروت *maddesi,* son erişim tarihi 05/05/2019.

-Hudâbende: http://data.roostanews.ir/header.jpg, *Zencân-Hudâbende-Secâs-rûd-Secâs*, Bank-i Câme-i İtila'at-i Rustâha-yi İrân, son erişim tarihi 20/01/ 2011.

-İsfendâbâd: http://www.logatnaame.org, *İsfend-âbâd maddesi*, http://www.roosta.ir, son erişim tarihi 28/05/2014.

-Kebûter Âhenk: http://www.roosta.ir/, son erişim tarihi 28/05/2014. https://www.chargoshe.ir/fa/iran/city/575 Kebûter Âhenk, son erişim 10/04/2020.

-Kirmânşâh: http://af.samta.ir/atlas, *Nijâd ve Tîre dar Üstân-i Kirmânşâh*, son erişim tarihi 25/05/2013.

-Lûşân Târim: http://www.loghatnaameh.org/image/fa/logo.jpg, *Lûşân ve Târim maddeleri*, son erişim tarihi 25/01/2013.

-Men: http://www.encyclopaediaislamica.com/madkhal, من تبریز , *Tebriz Batmanı*, son erişim tarihi 03/01/2013.

-Mezdek: http://www.vajehyab.com/dehkhoda/, *Mazdek* hakkında bilgi için bk. مزدک, son erişim tarihi 12/06/2014.

-Sîlâhûr: http://www.roosta.ir/, Rustâha-yi İnterneti-i İrân, *Sîlâhûr,* son erişim tarihi 24/12/2012.

-Sühreverd: http://www.loghatnaameh.org/image/fa/logo.jpg, *Sühreverd*, son erişim tarihi 05/05/2019.

-Takvim: http://www.ibayrak.com/hicri-miladi-takvim.asp, son erişim tarihi 10/12/2013.

-Tîrek: http://www.loghatnaameh.org/image/fa/logo.jpg, *Tîrek maddesi*, son erişim tarihi 05/05/2019.